Авдет хатыралары

«…Энъ адждждысы, баласы бабасыны танымагъаны олды…»

Сабадан къартанама кирдим. О сессиздже отурып, рахмет олгъан якъынлары ве тувгъанлары ичюн дуа эте эди. Бойле алларда къартанам даа чокъ хатырлавларгъа дала. Керчек айтсам фурсаттан файдаландым, чюнки онынъ икяелери мени бир вакъыт первасыз къалдырмай. Де кульдюре, де агълаталар.

– Къартана, джезве къойдым, келинъиз, бирер фильджан къаве ичейик, – дедим онъа яваштан. – Бугунь ава гузель, санки эрте кузь, ичим къувана.

– Бу серин ельчик кадемнинъ той кунюни хатырлатты. Биз о вакъыт Солдатскийде яшай эдик, Нижне-чирчикский район, шимди оларнынъ башкъа адлары бар. – деп башлады о. – Козюм огюнде сентябрь 5 куню, 1967 сенеси. Сабадан адамлар рыхма-рых, къазанлар къайнай, зий-чув шамата. Челбаш Бекирнинъ эвинде козь айдын! Кендже къызы эвлене! Бабам итибарлы бири эди, онынъ ичюн той мерасиминде де белли адамлар чокъ эди. Онынъ бир танышы бар эди, район шурасында чалышкъан, кендиси озьбек, апайы къырымтатар. Тойнынъ ортасында келип, чыкъышта булунмагъа истеди. Бетинден белли эди, джиддий бир шей айтаджакъ. Чалгъыджылар токътады. Эр кес сусып онъа бакъты. О исе джебинден балабан кягъытны чыкъарып, окъумагъа башлады. Реабилитация акъкъында керчек ферман эди. Тюбюнде де Громыко ве Георгадзенинъ имзалары. Тасавур этемезсинъ, о дакъкъалары не олды. Адамлар уюшып къалды. Орталыкъны сукюнет басты. Бир-биримизге бакъып, не япаджагъымызны бильмедик. Сонъра ниает мусафирлерден бири санки айынып, къалпагъыны тепеге атмагъа башлады: «Яшасын! Биз саткъын дегильмиз! Корьдинъизми? Биз къабаатлы дегильмиз!» – деп къычырмагъа башлады. Бу дуйгъуларны мен анълатып оламам. Не къадар агъладыкъ, опюштик, ойнадыкъ, къувандыкъ… Джемаат о къадар дуйгъуланды ки, келин-киевни биле унутты. Азбарда бир къазан ашымыз бар эди. Акълымыздан чыкъып кетти, ойле де экшип къалды, тёвбе Яраббим…

Эртеси куню, келин къавесинден сонъ, янъы аиле, Къырымгъа кетмеге къарар алды. Алушталы Шевкет (догъма 1935 сенеси) ве Корьбекли Сусанна (догъма 1946 сенеси). Мында кельген сонъ, эв таптылар, энди сатын аладжакъта, аят имтианларынынъ биринджи ташлары пейда олды. Башта пропискагъа башларыны урдылар. Къайда барсалар, къайда кетселер, эр ерде ред эте эдилер. Бир къач куньден сонъ, Джафер деген таныш берберни расткетирдилер. О исе сокъакъны сипире эди. Не олды, дегенде, шу Джафер де бизим яшлар киби, атылып, Къырымгъа кельген экен. Оны исе 15 суткагъа алып, бойле чалышмагъа меджбур эттилер. Сен тасавур этесинъми? Джафернинъ бабасы – гвардия капитаны, орденлернен мукяфатлангъан. Мында исе бу маскъаралыкъ… Э… бизим халкъымыз насыл чекишти, озюмиз билемиз… Кадем, энииштемнен берабер макъсадкъа иришемедилер ве лячаре кене Озьбекистангъа къайттылар. Амма эп бир къайтмакъ арзусынен яшадылар.

1970-нджи сенелери олар энди ана-баба олып, эки баласыны алып, кене Къырымгъа кельдилер. Ве кене айны вазиет, ич бир ерде прописканы алып оламайлар. Къоркъа эдилер ерли адамлар къырымтатарларны ве оларнен багълы проблемлерни. Ахыр сонъу Эски Къырымда бир эв таптылар, оны ресмийлештирмеден сатын алдылар. Чокъ вакъыт кечмеди, явур копеклер кене сюргюн этмек ичюн къапуларына кельди. Амма Шевкет озюнде къатты тура эди ве о ерден бир адым биле япмаджагъыны айтты. Ойле этип 5 йыл яшадылар, прописпасыз... Ишке алмай, балаларны мектепке къабул этмей эдилер. Уйкен къызы Ленара кене Солдатскийге, Сусаннанынъ анасы-бабасына къавушты.

Сентябрь 1, 1976 сенеси Арнаутовлар аилесини Ислям Терек район меркезининъ махкемесине давет эттилер. Олар, ниает, оларгъа весикъа береджеклер, деп кийинип-къушандылар. Кадем о вакъыт агъыраякълы эди. Ана-мына бала тападжакъ эди. Огълы Эскендерни алып, ёлгъа чыкътылар. Амма талийнинъ язылары башкъа эди. Махкеме залында Шевкетни апс этип, Акъмесджитнинъ СИЗО-сына ёлладылар. Гъарип Сусанна баласынен берабер джаны парчаланаджакъ алда Эски Къырымгъа къайтты. Йигирми кунь кечмеди, о, къызчыкъны догъура ве шу сабийге де метриканы бермедилер. «Кельген еринъизден кене къайтынъыз!» – деп айттылар. Бир къач вакъыттан сонъ, Сусаннанынъ эвине милиция хадимлери кельди. Хайырсызлер, оны эки баланен сюргюн этеджек олдылар. Амма Сусанна билесинъми, не япты? Босагъагъа огълуны чагъырды, бебеги де элинде. Къапы янында бензиннен канистра тура эди. Оны алды. «Эгер мени бу ерден бир адымгъа биле чексенъиз, озюмни де, балаларымны да якъарым!» – деп къычырды.

Къартана агълап башлады. Козь огюне биле кетирмеге къоркъунчлы вакъиалар. Оларны тасавур этмеге, тариф этмеге аджджы, я бу инсан озюни о дакъкъа насыл дуя эди?

О куню онъа токъунмадылар, – девам этти къартана. – Шевкетни исе эки йылгъа къапатып, Украинагъа ёлладылар. Сусанна бир шейден къоркъмай эди. Бунъа эр вакъыт шаша эдим. Къайдан о къадар кучь, къайдан о къадар гъайрет ала эди? Сонъ о миллий арекетимизде фааль иштирак этип башлады. Акъмесджити де къалмады, Москвасы да. Озь аилесини, озюни къорумакъ ичюн нелер-нелер япты. Хатырлайым о вакъыт Туркиеден де журналистлер келип, онынъ мисалинде къырымтатарларнынъ проблемлерини косьтере эдилер. Сусанна Челбашева адамларны ильхамландыра эди. Эки йылдан сонъ Шевкет аилесине авушты. Энъ агърысы билесинъми не эди? Не къадар имтианлардан кечкен къоранта, амма баба эвине къайтып та, баласыны биринджи кере корьсе, эвляды да оны танымайып, къоркъып агъласа, ондан къачса, бундан аджынықълы шей бармы? Шу кичкене эки яшлы къызчыкъ бираздан тек бабасына алышты. Я, Аллах... инсанлар аятында нелерден тек кечмей...

Мен суса эдим, икяенинъ эр бир джумлеси башыма санки мыкъларнен къакъыла эди. Богъазыма кельген томар нефес алмагъа кедер эте эди.

– Айды, бу да кечти, – деди къартана. – Къавемиз де сувуды гъалиба… Кель, ичейик. Вакъыт шерифинъ хайырлы олсун, къызым…

Зера Бекир-къызы Челбашеванынъ хатырлавларындан.

Муэллиф: Севиль Кендже

17.01.2023